

гетьмана в візитах до Москви та інших поїздках. про що було видано відповідне розпорядження 6 березня 1733 р. [ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 4373, арк. 2-3].

Таким чином, існування інституції гетьманського двору спричинило появу в середовищі козацького стану окремих привілейованих груп, до яких належали палубничі та конюшевці. Як і представники інших подібних груп, за свою службу при дворі вони користувалися рядом привілеїв, що давало їм усвідомлення своєї зверхності над рештою козацького населення. Саме з цим можна пов'язати відмову обмачевських палубничих підпорядковуватися місцевому отаману та вимогу позиватися на них лише до гетьмана. Службу при гетьманському дворі палубничі та конюшевці сіл Попівка та Обмачів несли ще від часів правління Івана Мазепи. І хоча за гетьманування Данила Апостола ми спостерігаємо спроби сотенної адміністрації повернути їх у своє відання, однак через те, що потреба у їх службі зберігалася, то і особливий їх статус був збережений. Подальше дослідження інституту гетьманського двору, до якого належали палубничі та конюшевці, сприятиме визначенню місця цих привілейованих груп не лише в рамках структури двору, а й в середовищі козацького стану.

Посилання

1. Гуржій О.І. Гетьманська Україна / Гуржій О.І., Чухліб Т.В. – Київ: Альтернативи, 1999. – 304 с.
2. Дядиченко В.А. Нариси суспільно-політичного устрою Лівобережної України кінця XVII – початку XVIII ст. / Дядиченко В.А. – К., 1959. – 532 с.
3. Лазаревский А.М. Описание Старой Малороссии. Материалы для истории заселения, землевладения и управления / А.М. Лазаревский. – Т. 2: Полк Нежинский. – К., 1893. – 552 с.
4. Мазепина книга / [упорядкув. та вступ. ст. І.Ситого; ред. С. Павленко]. – Чернігів, 2005. – 524 с.
5. Описание Конотопской сотни 1711 года / [Изд. А.Лазаревского]. – Чернигов: Типография губернского правления, 1892. – 30 с.

Васильева О.А. Палубничие и конюшевцы гетманского двора (вторая половина XVII – первая треть XVIII ст.)

В статье исследуется история становления палубничих и конюшевцев как особых социальных групп казаческого сословия. Осуществлен анализ их социального статуса и особенностей службы при гетманском дворе.

Ключевые слова: палубничие, конюшевцы, гетманский двор.

Vasylieva O.O. Palubnychi and Koniushevtsi of the Hetman Court

The history of the formation of the palubnychi and koniushevtsi as a particular social group of the Cossak classis being investigated. The analysis of their social status and the distinctive features of their service at the Hetman court has been made.

Key words: palubnychi, koniushevtsi, Hetman Court.

08.04.2012 р.

ОГЛЯД ДОКУМЕНТАЛЬНОЇ БАЗИ ІСТОРІЇ ГЕТЬМАНЩИНИ У ФОНДАХ ЦЕНТРАЛЬНОГО ДЕРЖАВНОГО ІСТОРИЧНОГО АРХІВУ УКРАЇНИ У КИЄВІ

В статті здійснено огляд найважливіших фондів ЦДІАК України, виявлено зміст справ, котрі відображають державницьку і правову діяльність органів управління.

Ключові слова: архів, фонд, опис, справа.

Зараз відроджена українська історична наука робить досить успішні спроби по вивченню Української Козацької держави 1648-1782 років, зокрема Лівобережної Гетьманщини (1663-1782 рр.). За останні роки вийшли в світ цікаві праці й розвідки В. Горобця, О. Гуржія, В. Панашенко, О.Путра, В.Смоля, В. Степанкова, О. Струкевича, Г.Швидько. Перевидано й перекладено дослідження діаспорних учених О. Оглобліна, З. Когута, О.Субтельного та інших дослідників. У 2006- 2007 рр. у Києві за редакцією В.А. Смоля видано двотомну об'ємну працю «Історія українського козацтва». У другому томі ґрунтовно проаналізовано стан сучасної української історіографії з даної проблематики [1, 526-540; 675-683].

Для поглибленого вивчення державницької діяльності періоду Гетьманщини важливе значення мають документи, що виникли внаслідок щоденної роботи адміністративних, судових та корпоративних установ різного рівня. Вони і складають більшість фондів Центрального державного історичного архіву України у Києві (далі – ЦДІАК України), що безпосередньо відносяться до часових меж цього періоду.

Мета даного дослідження полягає у виявленні найважливіших фондів, описів та справ, що відносяться до державно-адміністративної, судової діяльності вищих, середніх і нижчих органів управління та суду Гетьманщини, усвідомленні їх значущості для наукового пошуку.

Предметом дослідження є виявлення справ, котрі розкривають діяльність державних і судових установ в організації суспільно-політичного, економічного, правового та інших сторін життя.

Найбільшим фондом ЦДІАК України є фонд 51 – «Генеральна військова канцелярія» (ГВК), в якому нараховується 22584 одиниці зберігання за 1656-1765 рр. У цьому фонді знаходяться універсали гетьманів (1656-1764 рр.), укази російського царя Олексія Михайловича, царівни Софії Олексіївни, імператора Петра II, імператриці Катерини II, Сенату (копії), справи про організацію Канцелярії міністерського правління (1734 р.), реєстри вхідних і вихідних документів тощо [2, 11]. Друга половина XVII – перша чверть XVIII ст. репрезентовані поодинокими

українськими актами. Справа в тому, що в листопаді 1708 р. в Батурині загинули документи гетьманської та судової канцелярій, а документи 1709-1721 рр. зникли безслідно. При передачі справ до Чернігова у кінці XVIII ст. їх не було у наявності [3,14].

У фонді 51 частково знаходяться і справи Генерального військового суду (ГВС). У складі фонду є тільки один державний «Диариуш року 1732 отправляющихся писем и всяких дел в Генеральной Войсковой Канцелярии приключаящихся», обсягом 297 аркушів (погано зберігся, важко читається) [4]. Акти діловодства ГВК (журнали) із записами вхідних і висхідних документів за 1727-1729, 1729-1731, 1750 рр. знаходяться в зібранні О. Лазаревського в Інституті рукопису НАН України.

Акти діловодства ГВК знаходяться і в інших фондах – «Колекції документів Київської Археографічної комісії» (ф. 220), «Колекції документів Київського історичного товариства Нестора Літописця» (ф. 222) та в колекції «Серія Б» (ф. 223). У значній мірі зберігаються вони і в інших архівних фондах, в тому числі і в фамільних зібраннях.

У фонді 52 «Похідна Генеральна військова канцелярія» (ПГВК) нараховується 394 одиниці зберігання за 1734-1741 рр., 1750-1764 рр. До 1971 р. фонд знаходився у Харкові. У ньому містяться справи про відрядження козаків та робітних людей на Дніпровську лінію (1738 р.), справи про втечу козаків із форпостів (1740 р.), про «ищущих козачества» (1738-1739 рр.), відомості про особистий склад деяких полків та деякі цивільні справи [2, 13-14].

Важливі документи знаходяться у фонді 7 «Канцелярія гетьмана К.Г. Розумовського», що нараховує 4245 одиниць зберігання за 1750-1764 рр. В ньому зберігаються універсал гетьмана К.Розумовського про управління Україною, справи про ремонт Полтавської, Чернігівської фортець, опис Батуринської волості та інші [2, 41-42].

Документи полкових канцелярій Гетьманщини складають 10 фондів (1698-1781 рр.). У фондах вміщуються визначення канцелярій, журнали засідань та ордери сотенним канцеляріям, справи про виробництво селітри і постачання її на порохові заводи, про виклик майстрів для роботи на Шосткинських порохових заводах (1773 р.), про заснування і роботу пошти (1765-1779 рр.) та інші. Документи в основному відносяться, окрім Гадяцької полкової канцелярії, тільки до XVIII ст. Справ обмаль, у ряді випадків їх приходиться по одній на рік. Це розрізнені акти, більшість яких припадає на кінець 60-х – початок 80-х рр. XVIII ст. [3, 50-51]. Документи полкових канцелярій дають мало інформації по характеристиці соціально-економічного розвитку міст і містечок Гетьманщини. Скоріш всього, це завдання не входило до їх функцій, а було функцією магістратів і ратуш.

Документи 87 сотенних канцелярій складають 90 фондів, що містить 801 одиницю зберігання. У 66 фондах мається від 1 до 5 справ. На інші 24 фонди припадає 670 справ, з них у фонді 181 – 439 справ (1735-1768 рр.), у фонді 115 – 121 справа (1742-1779 рр.). Всі справи охоплюють період від 1704 по 1781 рр. [3, 51]. У цілому вони відносяться до другої половини XVIII ст. Так у фонді 737 «Глухівська сотенна канцелярія» нараховується 52 одиниці зберігання за 1772-1776 рр.

Фонд 53 «Перша Малоросійська колегія» вміщує 1132 одиниці зберігання за 1722-1727 рр. В ньому знаходяться протоколи засідань, мануфактурні, будівельні, фінансові, податкові справи, справи про постачання продовольства для російської армії і розквартирування військ.

Фонд 54 «Друга Малоросійська колегія» має 17978 одиниць зберігання за 1764-1786 рр. [2, 38]. В ньому вміщені різноманітні справи, у тому числі про торгівлю з Австрією, Сілезією, Швецією, Грецією і Сицилією, справи про створення і утримання поштових станцій (1765 р.).

Фонд 55 «Канцелярія міністерського правління» складається з 648 одиниць зберігання і охоплює 1733-1750 рр. Тут знаходяться справи про кількість підвод і коней, посланих із українських полків для перевезення військ і продовольства, про збір фуражу і провіанту з козаків, про призначення козаків на прикордонні форпости та інші.

У фонді 763 «Канцелярія Малоросійського генерал-губернатора» налічується 2801 одиниця зберігання. Тут знаходилась справа про Румянцевський опис Малоросії (1765-1769 рр.) У 1958 р. всі матеріали Румянцевського опису (окрім опису однієї сотні Київського полку), які складають 969 одиниць зберігання, виділені у окремий фонд (ф. 57) [3, 53].

Документи Генерального військового суду відклались у 56 фонд (ГВС). Він об'єднує 4002 одиниці зберігання за 1708-1786 рр. [2, 107-108]. У переважній більшості це справи про гайдамацький рух (1751-1752 рр.), хвилювання селян і козаків (1769 р.), кримінальні та інші справи.

Документи полкових судів складають 10 фондів і охоплюють період 1717-1763 рр. Ці суди ліквідовані за указом Сенату від 10 травня 1763 р. про створення гродських, земських і підкоморських судів [2, 108-109].

Документи гродських судів складають 10 фондів. Вони охоплюють 1764-1784 роки. Одиниць зберігання збереглося небагато.

Справи земських повітових судів за 1763-1817 рр. знаходяться у 33 фондах. Земські суди остаточно скасовані 6 грудня 1836 р. У цих фондах відклалися небагато одиниць зберігання. Так фонд Батуринського повітового суду (ф. 797) має лише одну одиницю зберігання, фонд Глухівського

повітового суду (ф. 798) – 11 одиниць зберігання за 1771-1790 рр. [2, 110].

До архіву майже не потрапили документи підкоморних судів. Так, наприклад, у фонді 287 Глухівського підкоморного суду є лише 1 одиниця зберігання (1764-1780 рр.).

Діловодство ратушних міст також майже не збереглося. 34 фонди ратуш за 1780-1826 рр. мають лише 23 актові книги. Кожний фонд вміщує від 2 до 5 архівних одиниць зберігання. Наприклад, фонд 222 «Глухівська городова ратуша» 1681-1730 рр. має тільки 12 одиниць зберігання обсягом від 1 до 6 аркушів [2, 94-95, 3, 57].

Документи магістратів міст знаходяться у 36 фондах і охоплюють 1745-1864 рр. Із 104 книг магістратських (мейських) урядів 96 відносяться тільки до м. Стародуба. У ф. 959 «Глухівський городський магістрат» знаходяться 166 одиниць зберігання за 1780-1826 рр.

На думку автора, наукове опрацювання справ перелічених фондів надасть можливість поглиблення дослідницької діяльності, більш широкого висвітлення змісту, непересічної значущості організації і функціонування державно-правового, соціального життя Гетьманщини.

Посилання

1. Історія українського козацтва: Нариси: У 2 т. / Редкол.: В.А. Смолій (відп. ред.) та ін. – К., 2006 – Т.1. – 781 с.; Теж. – К., 2007. – Т. 2. – 700 с.

2. Центральный государственный исторический архив УССР в Киеве. Путеводитель / Под ред. Бондаревского А.В. и др. – К., 1958. – 348 с.

3. Швидько А.К. Источники по истории городских поселений Левобережной Украины в общественных архивохранилищах (вторая половина XVII – середина XVIII в.) / А.К. Швидько. – Днепропетровск, 1986. – 83 с.

4. ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 19249, арк. 1-297.

Белашов В.И. Обзор документальной базы истории Гетманщины в фондах Центрального государственного исторического архива Украины в Киеве

В статье сделан обзор важнейших фондов ЦГИАК, выявлено содержание дел, которые отражают государственную и правовую деятельность органов управления.

Ключевые слова: архив, фонд, описание, дело.

Bilashov V.I. The review of documental base of Hetmanete's history in funds of Central State historical archive of Ukraine (Kyiv)

The article contains the study of the most important funds of Central State historical archive of Ukraine (Kyiv). The content of the files reflecting the state-building and juridical activity of managing organs is reviewed.

Key words: archive, fund, description, files.

06.04.2012 р.

ПРИВАТНЕ ЖИТТЯ СТАРШИНСЬКОЇ РОДИНИ ЗАБІЛ

У статті розглянуто господарську діяльність та сімейні зв'язки відомої козацько-старшинської родини Забіл.

Ключові слова: родина Забіл, приватне життя, Коропська сотня, господарські відносини, родинні зв'язки.

Козацько-старшинська родина Забіл посідала помітне місце у середовищі соціально-політичної еліти старої України. Її представники входили до складу генеральної, полкової, сотенної та неурядової старшини. У науковій літературі [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10] висвітлено здебільшого суспільно-політичну діяльність представників цієї династії, тоді як їх господарське й приватне життя, за незначними винятками [11; 12; 13; 14], залишились поза увагою істориків

Основу родинного добробуту заклав Петро Михайлович Забіла. До початку Української національної революції він перебував на посаді борзенського підстарости [15, 307] і згадувався в 1648 р. як «добр королевских администратор, где двор королевский содержувал» [8, 74].

П. Забіла належав до шляхетства гербу «Остоля». У його родовому гербі в червоному полі був зображений перевернутий меч, який з обох боків оточували два золоті півмісяці та роги, обернуті у протилежні сторони. Нашоломником щита слугували три страусові пера [16, 57].

На початку Української національної революції він перейшов на бік повсталих і вже в 1649 р. згадувався як ресстровий козак Борзенської сотні та борзенський наказний полковник. У 1654 р. П. Забіла був обраний борзенським сотником і полковником Борзенського полку [8, 74]. Щоправда, ставлення старих січовиків до покозаченого шляхтича було неоднозначним. Вони подекували, що «старий Забіла постарів, а на Запоріжжі ніколи не бував, сини ж його й поготів» [17, 175; 18, 106]. Незважаючи на участь у Білоруському поході І. Золотаренка і дипломатичних місіях, П. Забіла більше переймався господарською діяльністю. За словами В. Липинського, «більше господар, ніж воїн і політик, Забіла в самому вогні повстання спокійно продає поташ московським купцям, дбає про збільшення свого багатства, зате в воєнних справах відіграє підрядну роль, а в політиці перехилиється на бік сильнішого» [17, 205].

За вірну службу в 1656 р. цар Олексій Михайлович надав сотнику грамоту на села Обтов і Погорілівку Коропської сотні та Клишки, Лучники і Чаплівку Кролевецької, а також млин на річці Реть та рудню [12, 506].

Відразу ж після отримання цих сіл державець